

УКРАЇНОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ
(НА МАТЕРІАЛАХ XVII МІЖНАРОДНОГО КОНКУРСУ
З УКРАЇНОЗНАВСТВА ДЛЯ УЧНІВ 8–11 КЛАСІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ)*

Олена ГАЗІЗОВА

orcid.org/0000-0002-5353-5637

кандидат історичних наук,

завідувачка відділу української філології та освітніх технологій

НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка

email: olena.gazizova@ukr.net

Анотація. *Висвітлено процес формування в учнівської молоді патріотизму як ідейного підґрунтя української ідентичності в умовах російсько-української війни. За концептуальну основу до такого підходу взято українознавство як систему наукового знання про Україну, українців, українськість. Визначено основні тенденції тематичного наповнення сучасних наукових досліджень учнівської молоді, які спрямовані на формування патріотичної свідомості та активної громадянської позиції зростаючої особистості.*

Ключові слова: *патріотизм, освіта, здобувачі освіти, українознавство, Міжнародний конкурс з українознавства, національна ідентичність, російсько-українська війна.*

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів формування патріотичної свідомості та активної громадянської позиції зростаючої особистості є одним із важливих завдань державної політики. В Україні цей процес набув особливої актуальності після Революції Гідності та на тлі російської агресії. В умовах війни учнівська молодь стикається з викликами, які змушують глибше задуматися про свою роль у суспільстві та значення належності до нації. Цей процес супроводжується формуванням почуття відповідальності за майбутнє країни.

В умовах війни молодь усе більше усвідомлює значення національної ідентичності, незалежності й свободи. Заклади освіти та громадські організації впроваджують програми патріотичного

виховання, які допомагають молоді зрозуміти та усвідомити власний внесок у майбутнє країни. Патріотичне виховання підсилює відчуття відповідальності за країну й формує активну позицію щодо захисту її суверенітету. В цьому аспекті особливої уваги набуває українознавчий дискурс, спрямований на вироблення національних ідентитетів сучасного українського суспільства.

У дослідженні актуалізується увага на новітніх методологічних підходах до викладання курсу «Українознавство» в закладах освіти України та за кордоном, а також залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень як важливого чинника формування патріотичної свідомості та активної громадянської позиції здобувачів освіти.

* Список переможців конкурсу оприлюднено на сайті НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка.

Особливу увагу зосереджено на аналізі досліджень учасників XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти, у яких відобразилася комплексність українознавчих студій.

Аналіз досліджень та публікацій. Вагомість українознавчої проблематики, її увиразнення у патріотичному вихованні постає на усіх етапах боротьби за державність. Про це свідчать численні дослідження розвитку українознавчої науки з початку XX ст., зокрема С. Русової, Я. Чепіги, та продовжені в діаспорі Г. Ващенком, Є. Федоренком, О. Ольжичем, їх практичний вимір і дієвість можна помітити у період національно-визвольних змагань. Сучасне українознавство теоретично опрацьоване в дослідженнях П. Кононенка, Т. Кононенка, А. Пономаренко, Я. Калакури, Л. Токаря, В. Крисаченка, Т. Бевз, А. Ціпка, П. Гай-Нижника, С. Наливайка, В. Сніжка, В. Піскун, І. Грабовської, Г. Лозко та інших, методичні аспекти українознавства як навчальної дисципліни розглядаються в працях А. Богуш, Л. Касян, Т. Усатенко, Т. Присяжної, С. Бойко, Л. Мартинець та інших.

Поділяємо думку Г. Лозко про те, що виховання патріотизму є не просто нагальною потребою українського суспільства, а й важливою стратегічною метою України. Патріотизм однаковою мірою залежить як від природних, так і від виховних чинників, у яких гармонійно поєднуються емоційний та раціональний аспекти людської душі. Особливо варто наголосити на діяльнісному аспекті патріотизму, відбувається трансформація людських почуттів (любви до рідної країни) у конкретні справи [4, с. 69].

У сучасних дослідженнях поняття

«патріотизм» можна розглядати як: по-перше, активну громадянську позицію, яка включає участь у політичному житті країни, захист її інтересів та дотримання законів; по-друге, глибоке почуття любові та відданості до своєї батьківщини, що включає гордість за її досягнення, історію та культуру; по-третє, моральний обов'язок кожного громадянина підтримувати і захищати свою країну, сприяти її добробуту та розвитку («патріотизм є центральною моральною чеснотою»); по-четверте, форму соціальної солідарності, яка об'єднує людей навколо спільних цінностей, ідеалів та традицій; по-п'яте, політичну ідеологію, яка акцентує увагу на національних інтересах та суверенітеті держави [1, с. 68].

Українознавство – генератор національної самосвідомості – є в епіцентрі пошуку моделей розвитку українського суспільства. Воно мало потужний вплив на відродження 20-х років XX ст., а згодом на тривалу боротьбу впродовж подальших десятиліть, результатом якої було проголошення незалежності України. «Закономірно, що з 90-х років відновлюється в Україні й українознавство як цілісна наукова система, покликана стати фундаментом відродження, єднання та історичного діяння українства на магістралях розвитку вселюдської цивілізації і культури» [6, с. 5], – наголошував фундатор сучасного українознавства, знаний учений і педагог, заслужений працівник освіти України, академік П. Кононенко.

С. Бойко акцентує увагу на тому, що українознавча компетентність є одним із ключових факторів безпеки української нації та формування національної ідентичності [2, с. 20].

Важливу роль у формуванні

національної ідентичності відіграє система освіти. Державні концепції національно-патріотичного виховання, як і теоретичні розробки науковців, а отже, і програмне забезпечення цього напрямку освітнього процесу, виходили із необхідності підвищити патріотизм і сформувати громадянські компетентності здобувачів освіти.

Зокрема, у Законі України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» в статті 9, пункті 4 зазначається, що одним із напрямів громадянсько-патріотичного виховання є формування та утвердження в суспільстві патріотичної свідомості, любові до України, поваги до державних символів та державної мови [5].

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» учнем нової української школи є – патріот із активною позицією; новатор, здатний змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя [8].

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходів щодо її реалізації до 2025 року (наказ МОН № 527 від 06.06.2022) метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина, патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей українського народу, національної самобутності [7].

Формування цілей статті. Російсько-українська війна стала важливим етапом у вихованні української молоді, створивши умови, що сприяють формуванню активної громадянської позиції та лідерських якостей. Молодь не лише вчиться відстоювати власні погляди й діяти заради спільного блага, але й проявляє ініціативу, відповідальність та рішучість, що є основою для побудови сильного й демократичного суспільства в Україні. Враховуючи виклики війни, можемо стверджувати, що Україна потребує формування новітньої національної пам'яті, актуалізації національно-патріотичного виховання на основі концептуалізації сучасних українознавчих засад освітнього процесу. Науково-дослідна діяльність учнів у школах та позашкільних установах є важливим напрямом сучасної освіти, що сприяє розвитку творчого мислення, здатності до інновацій, вміння вирішувати складні завдання і формувати нові ідеї.

Однією із ефективних форм виховання майбутніх лідерів-патріотів, здатних критично мислити і відстоювати свою позицію є організація науково-дослідної діяльності учнів у галузі українознавства. Формування патріотизму та активної громадянської позиції здобувачів освіти у процесі науково-дослідної діяльності – це важливий аспект сучасної освіти, спрямований на розвиток у молоді здатності до самостійного мислення, відповідальності та суспільної активності.

Мета дослідження полягає в аналізі проблематики й структури українознавчих практик як чинника формування патріотичної свідомості та активної громадянської позиції здобувачів освіти в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Українознавство на сьогоднішній день розглядають і як науку самопізнання українського народу, і як інтегративну систему знань про Україну та українців, і як систему знань про українство та спосіб вираження їхньої історичної місії. Воно покликане шляхом діалектичного взаємозбагачення, інтеграції та диференціації надбать усіх суспільних наук визначити стрижень, навколо якого об'єднується вся нація.

Розроблення науково-практичних моделей наповнення освітнього процесу українознавчим контентом активізуватиме формування свідомого і мотивованого українського патріотизму. Одним із таких підходів є наукові розвідки щодо героїзму українців як чинника формування новітньої національної пам'яті.

Г. Лозко акцентує увагу на тому, що патріотизм під час війни – необхідне й бажане почуття, у той час як нейтралітет під час війни розцінюється як байдужість до свого народу, зрада, аморальність. Із цих міркувань стає очевидною важливість надання дітям уже з раннього віку всебічних знань про рідну країну, рідну мову, власний народ, його етнокультурні традиції та необхідність власної держави. Зробити ці знання предметом осмислення й переконання молодшої людини, усвідомлення себе частиною великого самобутнього народу – першочергове завдання. Його можуть виконувати навчальний предмет «Українознавство» в закладах загальної середньої освіти та дисципліна «Українознавство» у вищих навчальних закладах, що ґрунтуватимуться на наукових дослідженнях НДІ українознавства та інших наукових інституцій [4, с. 65].

Науково-дослідна діяльність учнів у

галузі українознавства в умовах війни має особливе значення, адже допомагає не лише розвивати історичну та культурну свідомість, а й формувати патріотичні цінності, усвідомлення національної ідентичності й активну громадянську позицію, сприяє розвитку в учнів умінь аналізувати, критично оцінювати інформацію, приймати рішення і, що не менш важливо, впроваджувати свої ідеї та знання в реальне життя.

З метою формування патріотів-державників з 2002 р. було розпочато реалізацію проекту «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів». За 17 років в освітньому проекті було представлено близько шести тисяч науково-пошукових учнівських досліджень.

Проведення міжнародних конкурсів з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти у 2022–2024 роках засвідчило велику організованість як педагогів, так і дітей та необхідність здійснення такої роботи, враховуючи важкі суспільно-політичні реалії сьогодення, пов'язані з повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну. Високий рівень наукових розвідок, спрямованих на відстоювання національних цінностей українців, збереження й утвердження національної ідентичності, осмислення та вшанування пам'яті українських героїв, засвідчує активну позицію учнівської молоді [3, с. 179].

Конкурс у 2024 р. проводився відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 23.10.2023 № 1/16443-23 «Про організацію XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти», Правил проведення

Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.08.2013 № 1228, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 11.09.2013 за № 1567/24099, та наказу НДІУ від 06.11.2023 № 84 «Про організацію XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти» з метою залучення учнівської молоді до пізнання України й українського світу через індивідуально-пошукові форми, розвиток інтелектуального потенціалу школярів на засадах українознавства.

До участі у конкурсі запрошуються учні 8–11 класів закладів освіти усіх типів та форм власності України, учнівська молодь інших держав.

Конкурс передбачає написання учасником (учасниками) науково-дослідної роботи українознавчого спрямування за одним із таких напрямів:

- консолідація українського суспільства задля перемоги України у війні;
- героїчні подвиги воїнів-захисників, возвеличення героїзму і мужності захисників України та вшанування пам'яті загиблих героїв;
- волонтерський рух у боротьбі українців проти російського агресора; підтримка України міжнародним співтовариством;
- інформаційна безпека в сучасному гуманітарному просторі України;
- українська державність: минушина і сучасність; боротьба за українську незалежність та соборність у XX–XXI ст.;
- репрезентації національної пам'яті: події, постаті, місця, меморіальна героїка;

– українська культура: традиції, інновації та креативні практики; українці в світовій культурі: особистості, винаходи та мистецькі здобутки;

– Україна та світове українство; українська діаспора: соціокультурний вимір;

– українська мова, освіта та наука як чинники збереження української ідентичності;

– особливості екологічної культури населення України.

Правила проведення конкурсу передбачають два етапи:

I етап (заочний) – до 20 лютого 2024 року,

II етап (очний, м. Київ) – з 27 по 29 березня 2024 року.

I етап (заочний) конкурсу передбачає написання учнями 8–11 класів закладів освіти в Україні та за кордоном науково-дослідних робіт. Завершені напрацювання учнів мають відображати самостійний творчо-пошуковий доробок, заснований на оригінальних джерелах. Учасники конкурсу можуть представляти карти, технологічні програми та схеми, розроблені статистичні таблиці.

II етап (очний) конкурсу передбачає виконання письмових завдань, публічний захист науково-дослідних робіт (до 8 хвилин) та виконання тестів з українознавства.

Плануючи проведення конкурсу з українознавства в реаліях воєнного стану, з метою дотримання безпеки учасників журі вже третій рік поспіль ухвалює рішення про проведення II етапу Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти в дистанційній формі.

За підсумками роботи комісій із

перевірки науково-дослідних робіт, на підставі рішення журі XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти визначені переможці конкурсу (наказ НДІУ від 08 березня 2024 р. № 19).

Варто відзначити, що цьогорічний конкурс з українознавства ознаменувався рекордною кількістю переможців – 292 – з різних куточків України і закордоння. Найбільш представленими були Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Київська, Харківська, Полтавська та Львівська області. Особливо журі конкурсу зворушили 4 призери, які надіслали свої роботи електронною поштою з окупованих територій України. Для забезпечення їхньої безпеки прізвища цих учасників та керівників зашифровані в наказі про переможців і в усіх матеріалах конкурсу.

13.	Миколаївська	-
14.	Одеська	5
15.	Полтавська	17
16.	Рівненська	7
17.	Сумська	8
18.	Тернопільська	9
19.	Харківська	16
20.	Хмельницька	5
21.	Черкаська	4
22.	Чернівецька	32
23.	Чернігівська	8
24.	Республіка Молдова	1
25.	Німеччина	1
Всього робіт переможців		292
		8 кл. – 47
		9 кл. – 81
		10 кл. – 83
		11 кл. – 81
		у т. ч. Мж – 2

№	Область (країна)	К-ть робіт призерів
1.	Вінницька	5
2.	Волинська	31
3.	Дніпропетровська	8
4.	Донецька	6
5.	Житомирська	8
6.	Закарпатська	1
7.	Запорізька	7
8.	Івано-Франківська	63
9.	Київська	31
10.	Кіровоградська	4
11.	Луганська	2
12.	Львівська	14

У роботах юних дослідників велика увага приділяється дослідженню історії України, етногенезу українського народу, процесів державотворення, волонтерському руху, культурологічним процесам під час війни, проблемі інформаційної безпеки в сучасному гуманітарному просторі України тощо. Серед основних напрямів науково-дослідної діяльності учнів у галузі українознавства можна виокремити:

1. Дослідження історії України в контексті національно-визвольної боротьби. Учні вивчають етапи національно-визвольної боротьби українського народу, проводять порівняльні дослідження сучасної війни з попередніми періодами боротьби за незалежність, якот Хмельниччина, Українська революція 1917–1921 років, діяльність УПА тощо.

Такі дослідження сприяють глибшому розумінню історичних передумов сучасної війни та формуванню патріотичної позиції.

2. Вивчення української мови як основи національної ідентичності. Мовознавчі дослідження стають особливо актуальними, оскільки мова є основою збереження національної ідентичності. Учні досліджують мовні особливості, діалекти, історію мови, а також аналізують, як мова стає інструментом спротиву і самовираження в умовах війни.

3. Дослідження культурної спадщини України. В умовах війни культурна спадщина України стає мішенню агресора, тому дослідження та популяризація української культури є надзвичайно важливими. Учні вивчають культурні пам'ятки, звичаї, традиції, народне мистецтво та роблять внесок у збереження культурних цінностей, документуючи та поширюючи інформацію про них через шкільні проекти, конкурси, соціальні мережі та наукові конференції.

4. Аналітичні дослідження сучасних подій. Учні беруть участь у створенні аналітичних матеріалів, вивчають та осмислюють наслідки сучасної війни для різних сфер життя: економіки, соціального розвитку, прав людини тощо.

5. Дослідження впливу війни на українську літературу і мистецтво. Молоді дослідники аналізують твори сучасних українських письменників, художників, музикантів, які висвітлюють події війни, досліджуючи, як вона вплинула на зміст і форми культурного самовираження. Літературознавчі та мистецькі розвідки допоможуть зрозуміти, як мистецтво відображає реалії війни та зміцнює національну ідентичність.

6. Залучення до збереження

історичної пам'яті. Учні займаються збором і архівуванням усних історій ветеранів, волонтерів, переселенців та інших очевидців сучасних подій. Це дає можливість учням відчути відповідальність за збереження історичної пам'яті та сприяє формуванню історичної свідомості.

7. Участь у краєзнавчих дослідженнях. Проведення локальних експедицій і досліджень, зокрема у звільнених населених пунктах, дає можливість учням вивчати унікальні аспекти своєї місцевості, знайомитися з локальними традиціями, архітектурою, історичними подіями. Це формує у них відчуття належності до своєї землі і зміцнює національну свідомість.

8. Медіаграмотність і дослідження дезінформації. Учні беруть участь у проєктах з вивчення медіавпливу і поширення дезінформації в умовах війни. Такі дослідження допомагають учням зрозуміти, як інформаційна війна впливає на суспільну думку, навчитися аналізувати та критично сприймати інформацію, що надходить з різних джерел.

У межах нашого дослідження ми наведемо кілька прикладів, які відображають основні тенденції тематичного наповнення сучасних наукових досліджень учнівської молоді, що спрямовані на формування громадянської свідомості та активної позиції зростаючої особистості.

Одним із важливих напрямів досліджень є опис та поширення фактів про героїчні подвиги українських військовослужбовців, які мужньо боронять нашу державу, та вшанування пам'яті ветеранів війни. На прикладі мужності та подвигів українських героїв сьогодні виховуються лідерські якості молодого

покоління. Так, Яна Кіт, учениця 8 класу Снятинського ліцею «Інтелект» Івано-Франківської області, у роботі «Денис Антіпов: науковець, воїн, патріот» описала бойовий і життєвий шлях свого односельця, відомого українського перекладача, вченого, громадського активіста, військовослужбовця та учасника російсько-української війни, акцентуючи увагу на увічненні пам'яті героя, ім'я якого у списку тих, які назавжди будуть закарбовані у пам'яті нашого народу.

Зібрала свідчення від рідних, однокласників, земляків про випускників Летичівського ліцею № 2, які загинули у російсько-українській війні, та склала біографічні довідки про героїв Ангеліна Заїка, учениця 10 класу Летичівського ліцею № 2 Хмельницької області. У роботі «Слава героям нашого часу – випускникам Летичівського ліцею № 2» дослідниця відзначила: «Хочеться, щоб усі ми вимірювали своє життя через призму життя наших захисників. Життєва дорога, на жаль, багатьох наших героїв скінчилася. Наша ж ще триває. І борг вдячності перед ними нам вдасться сплатити лише тоді, коли ми будемо не лише їхніми співвітчизниками чи друзями, а й їхніми духовними спадкоємцями».

Досліджуючи тему «Висвітлення журналістами образів загиблих воїнів у період російсько-української війни (на матеріалі інтернет-видання «OBOZREVATEL»)», Олександра Левчук, учениця 9 класу Ліцею № 13 міста Ковеля Волинської області, акцентує увагу на тому, що інтернет-ресурс «OBOZREVATEL» від початку війни постійно інформує суспільство про важливі події, займає проукраїнську позицію. Після повномасштабного вторгнення обов'язковим елементом стрічки новин

стали некрологи про полеглих захисників. З'ясовано, що завдяки продуманій редакційній політиці, важливою частиною якої є забезпечення користувачів інформацією, якої вони потребують (у тому числі завдяки публікації розповідей про героїв, що загинули), сайт «OBOZREVATEL» займає чотирнадцяте місце серед провідних інтернет-ЗМІ.

Особливістю проаналізованих матеріалів є спосіб висвітлення образу полеглих захисників. Зокрема, щоб детально висвітлити інформацію про загиблих воїнів, які з честю віддали своє життя за Україну, журналісти використовують у медіаназвах складні речення, що забезпечують повний виклад інформації про прізвище, ім'я, вік, походження, рід занять, звання, місце загибелі полеглих. Також з'ясовано, що менш частотні неповноінформативні заголовки, які становлять 21%, створюють порівняно неповний образ бійців. Особливістю таких назв-загадок є використання журналістами влучних слів, словосполучень, які надають заголовку емоційно-експресивної виразності, зацікавлюють, привертають увагу онлайн-читачів. У результаті дослідження визначено, що ускладнені заголовки є повідомленням про обставини смерті та особисте життя загиблого Героя, створюють образ мужнього Воїна, справжнього батька, сина, друга, молодого Воїна, нареченої, талановитої людини, спортсмена. Прості заголовки менш частотні (29%), проте ефективно привертають увагу читачів інформацією про героїзм загиблих та сприяють плеканню патріотизму.

Для виховання моральних рис майбутніх лідерів актуальною є тема дослідження Мирослава Ганути, учня 11 класу Уманського ліцею № 3 Уманської

міської ради Черкаської області, «Традиції побратимства як унікальний звичай консолідації українського війська». Учень пише, що у серпні 2023 року світовий інформаційний простір сколихнуло відео порятунку побратима бійцями спецпідрозділу ГУР Міністерства оборони України «Артан», який випав за борт під час спецоперації в Чорному морі. Український воїн провів у холодній воді 12 годин і зумів вижити, будучи повністю впевненим у порятунку. У цей час човни побратимів намагалися прорватися крізь вогонь ворожих винищувачів, що врешті вдалося, і боєць був врятований. Саме військове побратимство є однією з укорінених традицій нашого народу, свідомою формою діяльності, що передається від покоління до покоління українських воїнів та зафіксоване як важлива ознака української ідентичності, основа міжособистісних стосунків військовослужбовців. Військове побратимство слід віднести до однієї із найважливіших морально-бойових якостей українського війська, що набуло особливої актуальності в часи російсько-української війни 2014–2023 рр.

Опір українського суспільства можна спостерігати не лише на лінії фронту, але і в соцмережах чи медіа. Про це йдеться в дослідженні Кабіра Кучера, учня 9 класу Опорного закладу «Вирішальненська загальноосвітня школа I–III ст. Сенчанської сільської ради Полтавської області», «Меми як зброя та спосіб вираження українських реалій XXI століття». Юний дослідник акцентує увагу на тому, що велика кількість створених патріотичних пісень, стендап-шоу, анекдотів та мемів – важлива характеристика цього періоду. Таким чином, для українців гумор перетворився на невід’ємну зброю у

російсько-українській війні, що допомагав триматися у складний період загрози втрати державності.

Завдяки численним інформаційним кампаніям молодь підвищує рівень медіаграмотності, що допомагає їй бути критично налаштованою до інформації, розрізняти фейки та дезінформацію. Вона не лише розвиває власну інформаційну грамотність, а й проводить просвітницькі кампанії в соціальних мережах, організовує онлайн-платформи для протидії фейкам. Це формує вміння нести відповідальність за поширення правдивої інформації.

На важливості оволодіння кожним українським громадянином медіаграмотністю як важливою складовою протидії дезінформації в умовах російсько-української війни акцентує увагу Владислав Печенюк, учень 9 класу Білоцерківського ліцею «Мала академія наук» Київської області. У роботі «Дезінформація як один з елементів російсько-української гібридної війни» він здійснив вибірково компаративний аналіз російської антиукраїнської дезінформації. Для порівняння було обрано початковий період повномасштабного вторгнення російських військ на територію України (лютий–березень 2022 р.) та вересень–листопад 2023 р. Виявлення у процесі компаративного аналізу якісних показників, що стосуються змісту російської антиукраїнської дезінформації, дало можливість з’ясувати та описати відмінності у меті російської дезінформації та способах її використання, зміни у кількості та якості антиукраїнських наративів, що стали більш прихованими (правда переважає неправдиві відомості) у 2023 році порівняно з 2022. За результатами дослідження автором

укладені рекомендації «Як розпізнати дезінформацію», які розміщені на сайті ліцею.

Давід Кольчевський, учень 8 класу Лохвицької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2 Полтавської області, працюючи над темою «Роль цифрових технологій у збереженні та вивченні культурної спадщини України», робить висновок, що для успішної імплементації цифрових технологій у культурну сферу необхідне підвищення рівня освіти, інформаційної грамотності серед населення. Освічена громадськість здатна краще розуміти, цінувати та використовувати цифрові ресурси для збереження, популяризації культурної спадщини.

У свою чергу Марія Лихацька, яка наразі навчається в Німеччині, у дослідженні «Символіка і спільна пам'ять: інтернет-меми як фактор формування культурних маркерів в умовах військового конфлікту в Україні» зауважує, що меми як віртуальні артефакти стають не лише засобом комунікації та вираження емоцій, але й важливим елементом утримання пам'яті та формування культурних ідентичностей. Проте виникають нові етичні виклики, пов'язані з обробкою інформації та правдивістю віртуальних «місць пам'яті». Всі ці аспекти визначають багатогранний характер віртуального сприйняття культурної пам'яті в умовах сучасної цифрової реальності.

Окупація Російською Федерацією території з 2014 року (АР Крим, Донецька, Луганська області) та злочинні дії в умовах повномасштабної війни спричинили велику втрату та руйнування культурної спадщини України. Під час бойових дій багато об'єктів культурної спадщини були знищені, пошкоджені

або потрапили під загрозу. Так, Олександр Лузанов, учень 10 класу Мельниківського ліцею Валківської міської ради Богодухівського району Харківської області, у роботі «Культуроцид на Харківщині під час російської агресії. Те, що берегло пам'ять, тепер саме може стати спогадом» зібрав матеріали про руйнацію культурної інфраструктури Харківщини внаслідок російської терористичної агресії, використовуючи інтернет-ресурси та сайт Ukrainianinstitute.com. Учень зауважує: «Війна, яка сьогодні точиться – це ж не тільки викрадені собачі будки, пральні машини та знищена інфраструктура. У кожному окупованому місті й селі росіяни, за заздалегідь підготовленими методичками, знищують нашу ідентичність через культуру: сплячуть підручники, забороняють художню літературу й все, що написано українською мовою. І завжди – вивозять цінні предмети, пам'ятники, бібліотечні фонди, краєзнавчі колекції, грабують музеї, розкрадають картинні галереї».

Також юні дослідники активно пропагують виняткове значення української культури в контексті спротиву. Наприклад, як пише Софія Бачинська, учениця 11 класу Комунального закладу «Сокальська Мала академія наук учнівської молоді імені Ігоря Богачевського», у роботі «Модифікація колядок у період російсько-української війни», воєнні колядки можуть виявитися частиною фольклору спротиву, залежно від контексту, в якому вони виникають і використовуються. Фольклор спротиву зазвичай виникає в умовах соціальних, політичних або воєнних конфліктів і відображає думки, переживання та дух спротиву людей. Зокрема, воєнні колядки можуть бути використані для вираження протесту,

невдоволення або патріотизму під час війни. Вони можуть містити тексти, які закликають до об'єднання проти ворога, висловлюють тугу за втраченими життями або виражають незгоду з політикою чи обставинами, що призвели до війни. Виконана Зиновієм Медюхом, Оксаною Мухом та вокальною формацією «Піккардійська Терція» колядка «Молитва на Різдво» у 2016 році стала справжнім хітом і досі зворушує серця українців.

Особливо актуальним у сфері державної політики України є питання формування патріотичних цінностей та збереження української ідентичності молоді за кордоном. У цьому аспекті хочемо відзначити активну участь педагогів з Молдови в конкурсах з українознавства. Цього року перше місце посіло дослідження, підготовлене під керівництвом Сирбу Мар'яни. Зокрема, її учениці Терєпа Анастасія, Попович Марія, Сталовєрова Вікторія поставили низку запитань: Чи можна вважати саме мову генетичним кодом? Чи можна лише через мову визначити народи, належність до роду? Що є генетичним кодом кожного народу? Юні дослідниці зауважили, що, можливо, саме ці запитання, які неодноразово задають нам вчителі майже щорічно на перших уроках мови та літератури, й дали поштовх спочатку до міні-дослідження, яке переросло в дослідницьку роботу «Таємничий код роду: обереги українського народу у творах поетеси рідного краю Анастасії Василівни Спориш». Під час творчого аналізу були підготовлені акролисти до кожного народного символу, згаданого поетесою, й розроблено макет її майбутньої збірки. З метою ознайомлення молодого покоління з народними символами українців

учні початкової школи залучались до виготовлення ляльок-мотанок та віночків у ході проведених майстер-класів.

Молодь активно долучається до створення та підтримки громадських ініціатив. Такі проекти включають збір гуманітарної допомоги, організацію заходів на підтримку військових, створення інформаційних платформ та освітніх програм, які допомагають підвищувати обізнаність про ситуацію в Україні. В організації проектів молодь розвиває лідерські навички, навчається ефективного планування, управління ресурсами та мотивації інших.

В умовах війни особливого значення набуває питання шкільного волонтерства як однієї з інноваційних форм в організації шкільного життя. Освіта сьогодні передбачає не лише засвоєння знань, але і формування громадянськості, соціальної відповідальності та активної участі в громадському житті. У цьому контексті волонтерська діяльність стає важливим елементом розвитку учнів, сприяючи їхньому соціальному вихованню та активному громадянству. Цю тему розкриває Ірина Романчак, учениця 10 класу Терєбовлянського академічного ліцею імені Ярослави Стецько Тернопільської області, у роботі «Шкільне волонтерство як одна з інноваційних форм в організації шкільного життя (на прикладі діяльності Терєбовлянського академічного ліцею імені Ярослави Стецько)». Дослідниця робить висновки про те, що участь здобувачів освіти у такій діяльності сприяє навчанню та розвитку щирості і доброзичливості у спілкуванні з людьми, усвідомленню позитивних результатів у допомозі Збройним силам України, формуванню навичок громадської діяльності, розвиває

навички емпатії, взаємодопомоги та толерантності до людей, які їх оточують. Отже, діти починають відчувати свою співвідповідальність за те, що відбувається навколо них, набувають практичних життєвих орієнтирів, досвіду, оволодівають мистецтвом життєтворчості та саморозвитку особистості.

«Людські й матеріальні втрати впродовж багатьох століть, нескінченне економічне, політичне й духовне гноблення призвели до проявів таких протилежних якостей, як героїзм і пасивність, волелюбність і слабкість, індивідуалізм і конформізм, довірливість і підозрілість», – зазначає Катерина Волощенко, учениця 10 класу Білоцерківського ліцею «Мала академія наук» Київської області. У роботі «Генеалогічні дослідження як засіб формування національної ідентичності» проведено моніторинг серед учнів ліцею. Проаналізувавши отримані відповіді на запитання: «До якого покоління ви знаєте свій рід?», «Чи досліджували ви колись свій родовід?», «Чи знаєте ви, в яких історичних подіях брали участь ваші предки?», зробили висновок, що лише 7% учнів ліцею знають свій рід до 6 покоління, натомість 49% – тільки до 4 покоління, 32% учнів досліджували власний родовід, але 47% не досліджують і не планують. На запитання обізнаності щодо участі предків в історичних подіях 60% відповіли, що знають про причетність предків у визначних подіях минулого, а 16% – не знають. Саме це і спонукало дослідити історію власного роду як по батьківській, так і по материнській лініях, залучати до пошукової діяльності учнівську молодь. Ученицею досліджено власний родовід до шостого покоління, що дає підґрунтя для розуміння значення збереження пам'яті про

предків. У ментальності членів родини переважають такі риси, як емоційність, м'який гумор, почуття спорідненості з рідною землею, працелюбство, делікатність у відносинах з іншими людьми, віротерпимість, гостинність і доброзичливість. Тривале перебування під владою інших держав призвело до появи таких рис менталітету, як пристосовництво й запроданство, комплекс «другорядності». На формування фундаментальних засад менталітету впливають історичні процеси: чим більше важких випробувань випадає на долю людини, тим більше на рівні масової свідомості розвинені співчуття та взаємоповага.

У контексті інноваційних підходів до науково-дослідної діяльності здобувачів освіти важливими вбачаються дослідження екологічних проблем своєї місцевості. Зокрема, Маргарита Тяглова, учениця 9 класу Конотопського ліцею № 10 Конотопської міської ради Сумської області, дослідила динаміку зміни площі ставків села Підлипне шляхом використання геоінформаційних систем, використовуючи супутникові знімки в Google Earth Pro, підготувала та опрацювала 28 космічних знімків за період 1985–2022 рр. У цій роботі оцифровано межі площі водної поверхні чотирьох ставків с. Підлипне, на яких виявлені зміни за відповідний період.

Формування патріотизму та громадянської позиції в умовах війни також залежить від особистого досвіду учнівської молоді. Підготовка наукових досліджень в галузі українознавства сприяє глибшому усвідомленню здобувачами освіти власної ролі в суспільстві та належності до нації. Такий досвід не лише зміцнює патріотичні почуття, але

й розвиває емпатію, соціальну відповідальність та стійкість.

Висновки. Таким чином, науково-дослідна діяльність здобувачів освіти в галузі українознавства в умовах війни є не лише освітнім, але й соціально важливим процесом, який формує у молоді патріотизм, громадянську свідомість і відповідальність за збереження національної ідентичності. Це допомагає учням краще зрозуміти історію, культуру і сучасні виклики України, що є ключовими елементами у вихованні патріотичної свідомості молодого покоління українців, готових відстоювати цінності своєї держави.

Участь у наукових проєктах є важливим стимулом для молодих дослідників. Це не лише дає можливість показати результати своєї роботи, але й отримати зворотний зв'язок від експертів, побачити інноваційні проєкти інших і надихнутися на нові досягнення. Інноваційний підхід передбачає залучення до процесу наукових досліджень фахівців, які можуть поділитися досвідом і порадами. Рольові моделі, як-от успішні вчені, підприємці або винахідники, допомагають мотивувати молодь до досліджень і показують, що наука може бути цікавою та престижною сферою діяльності. Загалом науково-дослідна діяльність учнів сприяє розвитку креативного мислення, здатності до вирішення реальних проблем і підготовці до подальших досліджень та успішної професійної діяльності.

За результатами конкурсу підготовлено електронний збірник науково-дослідних робіт призерів, який оприлюднено на сайті Науково-дослідного інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз, Тетяна. Патріотизм як феномен: етимологічні корені, історична еволюція та ідеологічні аспекти. *Українознавство та етнопедагогіка: витоки, становлення та розвиток шкільництва на теренах Прикарпаття*: матеріали обласної педагогічної науково-практичної конференції (29 травня 2024 року) / авторка ідеї та упорядниці Л. Максим'як, Івано-Франківськ; Київ, 2024. С. 65–68.
2. Бойко, Світлана. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*. 2022. Вип. 30. 148 с. С. 17–21.
3. Газізова, Олена, Сорочук, Людмила, Кононенко, Алла, Бойко, Світлана, Іванець, Софія. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2. С. 174–221.
4. Лозко, Галина. Філософсько-теоретичне осмислення поняття патріотизму. *Українознавство*. 2024. № 3. С. 57; *Українознавство*. 2023. № 4. С. 72.
5. Закон України від 13.12.2022 № 2834 IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
6. Кононенко, П. П. *Українознавство*: підручник для вищих навчальних закладів. Київ, 2005. 680 с.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про

схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>

REFERENCES

1. Bevs, T. (2024). Patriotism as a Phenomenon: Etymological Roots, Historical Evolution and Ideological Aspects. *Ukrainian Studies and Ethnopedagogy: Origins, Formation and Development of Schooling in the Territories of Subcarpathia: Materials of the Regional Pedagogical Scientific-Practical Conference (29 May, 2024) / Kyiv*, pp. 65–68. [in Ukr.]
2. Boiko, S. (2022). Formation of National Identity of Ukrainian Youth in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Ukrainoznavchyi almanakh (Ukrainian Studies Almanac)*, Issue 30. Kyiv, 148 p., pp. 17–21. [in Ukr.]
3. Hazizova, O., Sorochuk, L., Kononenko, A., Boiko, S., Ivanets, S. (2023). Trends in Ukrainian Studies of the 16th International Competition in Ukrainian Studies for Students of Grades 8–11 of General Secondary Education Institutions. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, No. 2, pp. 174–221. [in Ukr.]
4. Lozko, H. (2024). Philosophical and Theoretical Understanding of the Concept of Patriotism. *Ukrainoznavstvo (Ukrainian Studies)*, No. 3, pp. 57–72. [in Ukr.]
5. Law of Ukraine of 13.12.2022 No. 2834-IX "On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Affirming Ukrainian National and Civic Identity." [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukr.]
6. Kononenko, P. (2022). *Ukrainian Studies: A Textbook for Higher Educational Institutions*. Kyiv, 680 p. [in Ukr.]
7. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 06.06.2022 No. 527 "On Some Issues of National-Patriotic Ukrainian Studies Education in Educational Institutions of Ukraine and Recognition as Having Lost the Validity of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine as of 16.06.2015 No. 641". [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukr.]
8. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of December 14, 2016. No. 988-r "On the Approval of the Concept of State Policy Implementation in the Reform of General Secondary Education "New Ukrainian School" for the Period until 2029". [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>. [in Ukr.]

Summary

UKRAINIAN STUDIES PRINCIPLES OF FORMING PATRIOTIC CONSCIOUSNESS OF STUDENTS (BASED ON THE MATERIALS OF THE XVII INTERNATIONAL CONTEST ON UKRAINIAN STUDIES FOR SCHOOLCHILDREN OF 8–11 GRADES OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS)

Olena HAZIZOVA

orcid.org/0000-0002-5353-5637

Candidate of Historical Sciences,

RIUS of Taras Shevchenko National University of Kyiv

email: olena.gazizova@ukr.net

The relevance of the research. The war changed the conditions of upbringing, emphasizing patriotism, responsibility, social activity and psychological stability. In

this difficult period, young people face new challenges, which, at the same time, is an opportunity to strengthen leadership qualities and citizenship.

In the conditions of the war, one of the main tasks of the educational policy should be the formation of national social and state values as the ideological basis of the Ukrainian identity in schoolchildren. As a conceptual basis for such an approach, it is worth taking Ukrainian studies as a system of scientific knowledge about Ukraine, Ukrainians, and Ukrainianness. The restoration of historical and cultural memory encourages the development of new approaches and methods of providing (disseminating) substantiated information about Ukraine and Ukrainians in the educational process, which, accordingly, increases the level of consolidation of the younger generation. Positive social and state practices of commemorating heroes, the authority of Ukrainian heroes in the world as a necessary component of preserving the national community need to be understood. The main task of Ukrainian studies as an educational direction and as a separate educational course is to educate students in high patriotic consciousness, readiness to fulfill their civic and constitutional duty to protect the national interests, integrity and independence of Ukraine.

The **purpose** of the article is to analyze the problems and structure of Ukrainian studies practices as a factor in the formation of patriotic consciousness and an active civic position of education seekers in the conditions of the Russian-Ukrainian war.

Conclusions. Ukrainian studies practices in the modern education system of Ukraine are aimed at updating methodical approaches in the system of national-patriotic education with the aim of raising the level of patriotic consciousness, forming national identity and an active civic position of student youth.

The scientific research activity of students in the field of Ukrainian studies in wartime is of particular importance, because it helps not only to develop historical and cultural awareness, but also to form patriotic values, awareness of national identity and active citizenship. International contests in Ukrainian studies have become a significant result of the scientific, theoretical and practical work carried out by the staff of the Research Institute of Ukrainian Studies and the numerous assets of scientists of Ukrainian studies, teachers and lecturers of Ukrainian studies in Ukraine and abroad. In the works of young researchers, great attention is paid to the study of the history of Ukraine, the ethnogenesis of the Ukrainian people, the processes of state formation, the volunteer movement, cultural processes during the war, the problem of information security in the modern humanitarian space of Ukraine, etc.

The development of modern theoretical and methodological approaches to the Ukrainian studies content of the education system will contribute to raising the level of patriotism of the students of education, the formation of the latest national memory, and the awareness of citizens of their own role as a single nation.

Keywords: patriotism, education, education seekers, Ukrainian studies, International competition in Ukrainian studies, national identity, Russian-Ukrainian war.